

Jan Dominik Bogataj

M. Luter in J. Krizostom v paradigmi *paleoortodoksije*: pistologija Pisma Hebrejcem

M. Luther and J. Chrysostom in the Paradigm of Paleo-orthodoxy: Pistology in the Epistle to the Hebrews

Povzetek: Članek analizira vlogo patrističnih avtorjev pri oblikovanju misli Martina Lutra (1483–1546). Prikaže očrt večplastnega in ambivalentnega Lutrovega odnosa do patristike, kar se pokaže tudi s konkretnim primerom analize Lutrove recepcije Krizostomovih (ok. 349–407) 34 homilij *In Epistolam ad Hebraeos*. Lutrova interpretacija problema odnosa med vero in deli se preko raziskave recepcije Krizostoma pokaže kot nezadostna in omejena. Krizostomova pistologija Pisma Hebrejcem je celostna in uravnotežena, Luter pa jo subjektivno podredi svojemu miselnemu kontekstu. Rešitev problema predlagamo v konceptu t. i. *paleoortodoksije* metodističnega teologa Thomasa C. Odena (1931–2016), saj je v okviru reformiranih teologov vodilni mislec, ki poudarja pomembnost patristično-ekumenskega konsenzualnega teološkega mišljenja. Odnos med vero in deli lahko šele ob iskrenem soočenju s patrističnimi poudarki spet zasije v organski povezanosti in postane možnost iskanja ekumenskega soglasja danes.

Ključne besede: vera, dela, patristika, ekumenizem, dialog

Summary: *Article analyses the role of patristic authors in the shaping of Luther's thought (1483–1546). It reveals his multifaced and ambivalent attitude toward patristics, which is seen on the case of Luther's reception of Chrysostom's (c. 349–407) 34 homilies In Epistolam ad Hebraeos. Luther's interpretation of the problem between the works and faith is considered inadequate and unsatisfactory. Chrysostom's pistology of the Epistle to the Hebrews is holistic and balanced, which Luther subdues for the purpose of his own theological concepts. We propose the solution for this problem in the concept of paleo-orthodoxy that was built by Methodist theologian Thomas C. Oden (1931–2016) in which he emphasizes the importance of patristic-ecumenical consensual theological thinking. The relation between faith and works can shine in the organic coherence, through the sincere consideration of patristic sources, and becomes the possibility of seeking the ecumenical consensus even today.*

Key words: *faith, works, patristics, ecumenism, dialogue*

Uvod

Tematika Lutrovega odnosa do patristike je obširna in kompleksna, zahteva jasnost, doslednost in miselno iskrenost. Prispevek želi na nov, izviren način združiti dva pristopa, ki se dotikata dveh različnih nivojev teološkega oz. ekumenskega raziskovanja. Na eni strani je za ekumenski dialog s protestantizmom ena izmed ključnih tem problematika odnosa med deli in vero (*vsebinski nivo*); na drugi strani pa velja, da je v tem istem dialogu bilo premalo posvečanja iskanju skupnih (patrističnih) temeljev (*metateološki nivo*). S tem prispevkom na konkretnem primeru odkrivamo, kako je za plodovit ekumenski dialog potrebno temeljito poznavanje teološke problematike, ki skozi večstoletni razvoj dobiva nove odtenke, da lahko sodoben dialog postaja vse plodovitejši.

Kot konkreten *case study* bo služila primerjava Lutrovega in Krizostomovega komentarja Pisma Hebrejcem, njen namen pa je z obravnavo odnosa med vero in deli ob pomoči sodobnih teoloških smernic znotraj protestantske teologije, t. i. *paleoortodoksije*, nakazati možnosti dialoga in iskanja skupnih virov za globlje razumevanje v prihodnje.

1. Lutrova recepcija patristične eksegeze

Vlogo cerkvenih očetov v Lutrovih¹ (1483–1546) teoloških delih je mogoče razumeti le znotraj zgodovine biblične interpretacije, saj je bil njegov osnovni namen – kot *doctor in biblia* na wittenberški univerzi – dati veljavo Svetemu pismu. Poleg patrističnih del je za Lutrovo eksegezo – ki je sicer večkrat pogojena z njegovimi teološkimi interesi – izjemnega pomena tudi vpliv tradicionalnih zahodnih, srednjeveških eksegetskih virov, kot so spisi Bernarda iz Claivauxa, *Sentence* Petra Lombardskega, *Glossa Ordinaria*, *Postilla* Nikolaja iz Lire, *Postilla* Huga iz Saint-Chera, Faber Stapulensis, Janez iz Turrecremate ... Poznal in uporabljal je širok nabor najbolj sodobne eksegetske literature, kar tudi sam večkrat omenja, ko navaja različne razlagalce. (Herrmann 2014, 71–90)

Vsekakor pa je tudi srednjeveška eksegeza temeljila na patristični interpretaciji, zato je ta odnos patristične recepcije pri Lutru še posebej

¹ O samemu odnosu med patristiko in Lutrovo teologijo je bilo opravljenih že nekaj študij, a to ni bila glavna tema proučevanja Lutrove teologije; gl. Keen 1997; Radcliff 2013; Schulze 1997 idr.

zanimiv. Tisk je v njegovem času prinesel večje možnosti poznavanja izvirnih del, kar mu je omogočilo direkten dostop do prvih bibličnih interpretov. Posebej so ga zaznamovali Hieronim, Avguštin, Ambroziaster in Janez Krizostom. Luter pa jih ni enoumno in nekritično povelečeval, marveč je njegova recepcija patristične misli kompleksna in večznačna.

1.1 Avguštin in Hieronim

Morda največji konflikt vidi Luter med Avguštinom, ki ga je imenoval *interpret fidelissimus* (WA 1.353,12–14), in Hieronimom, ki ga je sicer pogosto navajal in cenil (WA 57,2.2,15; 2.26,20–24), vendar je o njem mdr. izjavil: »Vsekakor je več koristi od Ezopa, kakor od Hieronima.« (WATR 1.194, § 445); »Hieronim nima za povedati niti besede o veri in nauku prave religije.« (WATR 1.106, § 253); »Heretik. Čudno, da v tolikih njegovih knjigah ni niti besede o Kristusu.« (WATR 1.194, § 455); »Bog, odpusti mu za vso škodo, ki jo je povzročil s svojim naukom.« (WATR 1.194, § 455) Zameril mu je predvsem njegovo ozko interpretacijo Pavlovega nauka o postavi, kar je kasneje dobilo odmev v sholastičnem »modernem pelagianizmu« (WA 2.489,17–18; 492,10–11; 515,25–26; 495,31). Morda izjava, ki jo Luter nameni Hieronimu, lepo povzema tudi splošno percepcijo patristike: »Ne morem se spomniti učitelja, ki ga tako sovražim, pa vendar sem ga ljubil in bral s kar največjo strastjo.« (WATR 1.194, § 445) Na drugi strani pa je tudi Lutrova recepcija Avguština,² ki mu je bil sicer bolj blizu, kompleksna in večplastna. Predvsem konvergenca Pavlovega nauka in antipelagijanskega Avguština je za Lutra pomenila največji obrat v njegovi teologiji. Luter se zave nasprotja med Svetim pismom in sholastiko, med Avguštinom in Aristotelom, med teološko argumentacijo oz. *modus loquendi Apostoli* (Pavel) / *theologicus* in sholastično filozofsko argumentacijo oz. *modus Aristotelis/metaphysicus* (WA 56.172,5–11; 273,6–9; 334–335; 350,23–24; 354,14–15). Prav to nasprotje na polju teološke in eksegetske argumentacije ga je spodbudilo h globljemu premišljevanju o potrebnosti reforme. (Hermann 2014, 71–90; Schulze 1997, 573–625)

1.2 Ambivalentost Lutra

A tudi cerkveni očetje vključno z Avguštinom zanj niso pomenili absolutne avtoritete, na kar je verjetno vplivalo fragmentarno poznavanje

² Temu problemu je posvečenih veliko študij, npr. Bienert 1989; Schulze 1997.

in navajanje njihovih misli v zahodnih zbirkah in komentarjih. Morda je ravno ta iztrganost iz konteksta in nedostopnost celotnih izvirnih patrističnih del – ki so v najširšem obsegu dostopna šele v zadnjem stoletju z razvojem patrologije – Lutru povzročila tisto izvirno pozitivno težnjo *ad fontes*, predvsem k Svetemu pismu. Lutrova ambivalentna recepcija patristike sloni na primarni želji po direktnem stiku z Božjo besedo, zato na več mestih svari glede nevarnosti postavljanja pregrad Božjemu razodetju: »Nočem omalovaževati znamenitih cerkvenih očetov [...] vendar bi morali biti previdni in spise očetov brati z izjemno pazljivostjo in natančnim razločevanjem.« (WA 30 II. 651,1-4) Pri tej težnji je večkrat radikalen:

»Kadar očetje razlagajo, razumevajo in komentirajo Božjo besedo, je po mojem prepričanju, kot če kdo mleko preceja skozi oglje, kar mleko nujno očrni. Božja beseda je sama po sebi čista, jasna in svetla, preko nauk, knjig in spisov očetov pa postane temna, potvorjena in pokvarjena.« (WATR § 523)

»Bolj ko berem dela očetov, bolj se čutim prizadetega. Saj so bili možje, in da povem po resnici: z vsem svojim ugledom in avtoriteto so podcenjevali knjige in spise svetih Kristusovih apostolov. Papistov ni bilo sram reči: 'Da bi vedeli, kaj je Sveto pismo, moramo brati svete očete in učitelje, saj so oni pili in srkali med iz Svetega pisma.' Kakor da Božje besede kdo drug ne bi mogel razumeti, saj pravi nebeški Oče: 'Poslušajte njega, ki je v evangeliju učil jasno v prilikah in podobah.'« (WATR § 530)

Ambivalenca patristične recepcije pri Lutru je torej sad želje po osebnem, neposrednem stiku s Svetim pismom, tedanje fragmentarne in izolirane rabe patrističnih besedil znotraj sholastičnega argumentiranja pa tudi posledično naraščajočega spora s cerkvenimi oblastmi. Ravno te osebne okoliščine so verjetno njegovim sicer izvirno plemenitim namenom dodale tudi pridih sovražnosti, odklanjanja in nedoslednosti: »Očete moramo brati pazljivo in jih postaviti v pravo ravnovesje, saj so se pogosto spotaknili in zašli na kriva pota ter v svoje knjige primešali veliko meniških stvari.« (WATR § 529)

2. Martin Luter, Janez Krizostom in Pismo Hebrejcem

V očrtan kontekst lahko postavimo tudi Lutrov komentar Pisma Hebrejcem (Hebräervorlesung),³ ki ga je pripravil v obliki predavanj v letih 1517/1518 in na katerega je v veliki meri vplivalo 34 homilij Janeza Krizostoma (ok. 349–407) *In Epistolam ad Hebraeos* (PG 63,9-236). Njegov komentar je doživel že številne študije in interpretacije, vendar je vidik recepcije Krizostoma ostal spregledan⁴ (Brandenburg 1962, 401–404; Hagen 1974, 8; Hagen 1974, 1–14; Atkinson 2006, 19–27; McKim 2003, 48; Mattox 2003, 127). Luter se spet pokaže kot dvoumen, saj Krizostoma velikokrat navaja oz. povzema – »Prav je imeti zaupanje v tako izvrstnega grškega učitelja« (Heb 3,15; 86) – a obenem na drugem mestu najdemo tudi naslednjo njegovo izjavo:

»Ne bom si dovolil preveč podrobno kritizirati spisov očetov, saj so v Cerkvi sprejeti in imajo velik ugled in bi me tako imeli za apostata; toda kdor bere Krizostoma, bo videl, da skrene od glavnih tem k manj pomembnim, ne pove nič oz. zelo malo o tem, kar se nanaša na tematiko. Ko sem pisal razlago Pisma Hebrejcem in se obrnil na Krizostomovo razlago, nisem našel nič uporabnega: kot glavni govornik je imel mnogo poslušalcev, a je učil brez učinka.« (WATR § 529)

K sreči se tega ni prav v celoti držal in je od Krizostoma povzel kar nekaj bistroumnih razlag. Lutrov komentar se formalno deli na dva različna dela: besedilu Vulgate je dodal razlage (*Glossa*), nato pa vsebino še biblično-eksegetsko interpretiral (*Scholia*). Vsebinsko komentar zaznamujeta dve glavni temi: kristologija (Betz 2010) in pistologija. Luter vero pojmuje eksistencialno, osebno; v tem besedilu jo prvič teološko dodela kot koncept odnosa človeka do Boga, ki pa je tesno povezan s teologijo besede. Vera kot *adhaesio verbi Dei* (Ps 73,28) poveže Lutra z Avguštinom (Heb 11,1; 203–204), čeprav se v nadaljnji interpretaciji razlikujeta. Avguštin poudarja, da se preko poslušanja Besede vzpostavi vez vere, ki

³ Lutrov komentar pisma navajamo po Atkinsonovi izdaji, ki je prenovljena izšla leta 2006. Reference Lutrovih navedkov so zapisane v oklepajih najprej z biblično referenco, na katero se komentar nanaša, nato pa še s številko strani v omenjeni izdaji.

⁴ Edina pomembnejša študija: Boendermaker, Johannes Pieter. 1965. *Luthers commentaar op de Brief aan de Hebreëen 1517–1518*. Assen: Van Gorcum.

zbliža človeka in Boga v intimno povezanost, ko človek preko Duha in ljubezni pride do *summum bonum*, medtem ko Luter ohranja radikalno oddaljenost in prepreko med človekom in Bogom, ki človeku omogoča pasivno poslušanje Besede ter vero, ki se iz njega rodi in zagotavlja odrešenje (Hagen 1974, 9–14).

Luter močno izpostavi odnos med vero in nevero; vera zahteva čistost duha in srca, ki pa je v polnem smislu človek ni sposoben doseči sam (Heb 3,12; 81). Le vera v Besedo/Kristusa očiščuje srce, ker je Beseda sama čista in dobra; nasprotno pa odpad od Boga pomeni padec v nevero (Heb 3,12; 82). Preko vere, ki je kot lepilo oz. povezava, pride do poenotenja Besede in srca. Omenjeni trije pojmi (vera, Beseda, srce) postanejo eno, saj srce po veri postane eno z Besedo, prav tako pa Beseda po veri postane eno s srcem (Heb 4,2; 89). »Po veri so Izraelci prešli Rdeče morje in ne po svojem trudu; vsa dela vere so nemogoča naravnemu človeku, a popolnoma enostavna za človeka vere. Ko opravljamo dela vere, izkušamo, da so narejena preko nas, saj je Bog edini, ki jih opravlja.« (Heb 11,29; 222) Vsa dela, opisana v Svetem pismu, so dela vere, ki se zoperstavlajo stiski (Heb 11,32; 223). Luter torej poudari temeljno distinkcijo med vero, ki je dar in delo Boga, ter nevero, ki je lastna človeku.

Zanimiva je tudi njegova razlaga Kristusa kot vélikega duhovnika, ki je podoba vsakega kristjana. Luter pravi, da tudi demoni in neverni vedo, da je Kristus véliki duhovnik za ljudi, vendar ne verjamejo, da to velja tudi v odnosu do njih. Tako nihče ne prejme milosti zaradi odveze, krsta, obhajila oz. maziljenja, temveč prejme milost, ker verjame v ta dejanja, kar spominja na Avguština: »Non quia dicitur, sed quia creditur.« (*In Joannem* 80,3; PL 35,1840)

2.1 Odnos med vero in deli

Posebej zanimiva je tematika odnosa med vero in deli, ki se povezuje s prejšnjo. »Vera, s čimer mislim na življenje kristjana, je bolj delo Boga kot nas, je pa to najgloblje trpljenje. [...] Celotno življenje kristjana obstoji v veri, to je v križu in trpljenju.« (Heb 10,38; 200) Glosa k pojmu 'po veri' se glasi: »[Pravični] ne izpolni Božje volje zaradi del, temveč zaradi vere.« (Heb 10,38; 200) Podobno Luter poudari vlogo vere, ko je govor o zgodbi Kajna in Abela, kjer je predstavljena kot simbol za

religijo vere in religijo del. Bog se je ozrl na Abela zaradi njegove vere, kar je pravičnost, ne zaradi njegovih del, kar bi bilo hipokrizija. Pridobiti si milost na podlagi lastnega truda, kakor Luter označi neštete »dekrete, dekretale in statute« svojega časa, je nemogoče, saj trud za pravičnost iz lastnih moči zakriva sončni žarek vere (Heb 11,4; 206). Luter pravi, da Abel, ker je bil pravičen in je živel po veri, ni mogel učiti, ko je bil še živ, vendar pa kot mrtev uči še veliko intenzivneje. »Tako velika stvar je vera! Je življenje v Bogu.« (Heb 11,4; 207)

Lutrova pistoligija v komentarju Pisma Hebrejcem sodi v njegovo zgodnje obdobje, ko še ni nastopal tako polemično. Vidimo, da sicer že razvija osrednji poudarek na veri, ki vodi k *sola fide*, a vendar vero tesno pojmuje v odnosu do Božjega usmiljenja in milosti. Za razlago vrstice Heb 2,16 navaja besedilo Krizostoma (PG 63,271), kjer z izbiro besede *apprehendere* namesto *suscipere* poudari, da je bila »moč, ki je delovala, le njegova milost in ljubezen, ki jo ima do nas« (Heb 2,16; 65). Posebej je to vidno v 11. poglavju, ki je povsem zaznamovano z vero (Heb 11,1; 202) in katerega že prva vrstica – »Je pa vera obstoj resničnosti, v katere upamo, zagotovilo stvari, ki jih ne vidimo« (Heb 11,1) – služi za izjemno bogato razlago, vključujoč Krizostomovo interpretacijo. Luter v frazi »*substantia rerum argumentum non parentum*« besede *substantia* (Heb 3,16; 84) ne vidi zgolj kot *causa* oz. *fundamentum* in besede *argumentum* ne le v smislu dokaza ali prepričanja. S tem bi vera, po Lutrovo, postala nekaj povsem očitnega in trdnega, nič drugega kot objekt nekega prepričanja. »Vere ne smemo dojemati z aktivnimi pojmi, v smislu dokazovanja ali dokaza, temveč v pasivnih pojmi, v smislu nečesa, kar je dokazano oz. sprejeto.« (Heb 11,1; 203) Nato Luter navede Krizostomovo razlago besede *substantia* v smislu resničnosti, obstoja (*subsistentia*, *hypostasis*, celo *essentia*) ter iz tega izpelje svojo razlago (Heb 3,14; 84–85):

»Vera tako stvarem, na katere upa, doda obstoj. Še bolje, ne doda jim obstoja, temveč je vera njihovo bistvo. Kot npr. naše vstajenje, ki se še ni zgodilo v realnosti niti ne obstaja *in substantia*, pa ga upanje ohranja živega v naših dušah. Dokaz je veljaven le za vidne faktične stvari. Vera pa je videnje (*visio*) nevidnega.«

Luter tukaj (še) ne govori o opravičenju po veri kot stvari vere oz. radikalnem poudarku svoje teologije. Je pa vera za Lutra edini in polni temelj za človeško odrešenje v Kristusu. Njegov trud je šel predvsem v

smer razlage nezmožnosti človeških dejanj, da bi preko njih dosegli bogoljubnost, in nepopolnosti moralnega življenja za odrešenje. Kot pravi J. Atkinson, želi Luter tukaj za temelj postaviti vrednost opravičenja po veri v odnos do Božjega usmiljenja in milosti ter ohraniti središče Kristusovega odrešenja in vseh dejanj v Bogu in v človeku, nič več in nič manj (2006, 25). Podobno tudi K. Hagen (1974, 71–90) pot vere v komentarju k Pismu Hebrejcem sintetizira v štiri stopnje, ki so vidne iz posameznih razlag. Najprej se Lutrovo razumevanje vere rojeva iz poslušanja Besede vere (Heb 3,5.7), nato vera očisti srce (Heb 3,12-13; 9,14), vera poseduje dobrine, na katere upamo (Heb 3,14; 11,1), in vera kot osebno zagotovilo odrešenja (Heb 5,1; 9,24). Lutrova pistologija je torej v tej začetni fazi daleč od kasnejšega absolutiziranja, a začne dobivati osrednje mesto.

2.2 Krizostom: »ὁ πῖστις μόνον«

Kot smo že omenili, se je Luter s tem svojim delom začel nagibati k nauku, ki absolutizira vlogo vere in ki je dal kasnejšim razlagalcem materijo, da so trdno stali na okopih *sola fide*. Ena izmed razlag, ki jo predlagamo s tem prispevkom, je, da je to storil zaradi nekonsistentne uporabe patrističnih besedil, posebno Janeza Krizostoma. Luter je v skladu s svojo nedoslednostjo v odnosu do patristične eksegeze tudi Krizostomovo delo *In Epistolam ad Hebraeos* uporabil le kot potrditev lastnih teoloških premis. Do neke mere je bilo to znotraj njegovega zgodovinskega konteksta razumljivo, danes pa imamo možnost boljšega poznavanja izvirnih patrističnih besedil in predvsem zavedanje, da je treba do njih pristopati holistično, organsko in neprejudicirano.

Krizostom namreč na več mestih uravnoteženo predstavi razmerje med vero in deli. Njegova pistologija v komentarju Pisma Hebrejcem ni ekskluzivna in absolutna, temveč se kaže kot umerjena ter stvarna.

»Vera je gotovo velika in odrešujoča, saj brez nje ni mogoče biti rešen (Μέγα μὲν ἡ πῖστις καὶ σωτήριον, καὶ ταύτης ἄνευ οὐκ ἔνι σωθῆναι ποτε). Ne zadošča pa sama po sebi za odrešenje, saj je potrebno tudi pravo ravnanje. K temu Pavel spodbuja tiste, ki so že bili vredni skrivnosti, ko pravi: 'Potrudimo se torej vstopiti v ta počitek.' 'Potrudimo se (Σπουδάσωμεν)' pravi, ker vera ne zadostuje (οὐκ ἀρκούσης τῆς πίστεως), življenje je treba tudi zaslužiti

(ὀφειλόντος) z mnogo truda (σπουδῆν). Treba je namreč mnogo truda, da se pride v nebesa. [...] Kako naj bi bili vredni nebes, če živimo ravnodušno in brezбриžno? Treba nam je mnogo truda.« (In *Ep. ad Heb.* 7,1; PG 63,59–60)

»Prihajajmo z iskrenim srcem in v polni gotovosti vere, saj smo v srcih očiščeni slabe vesti. Pokaže, da ni potrebna samo vera (ὁπίστις μόνον), temveč tudi krepostno življenje in biti brez zla na vesti. ... Oni so bili poškopljani po telesu, mi pa po vesti, da bi bili lahko poškopljani s samo krepostjo.« (In *Ep. ad Heb.* 19,2; PG 63,140)

Obenem Krizostom zapiše večkrat tudi trditve v prid prvenstvu vere (*Hom. in Ep. ad Ephesios* 4, 2.9; *Hom. in Ep. ad Romanos* 11; *Hom. in Ep. primam ad Corinthios* 8 ...), a smo z nekaj navedki želeli Lutrovi recepciji Krizostomovega komentarja pridati bolj celosten vidik. Zanimivo – tudi B. R. Cochran podaja podoben zaključek, da Krizostomova pistologija v odnosu do opravičenja po veri ni ne protestantska ne rimskokatoliška, temveč svojevrstna in značilno »vzhodna«. Po njegovem vera napravi človeka vrednega opravičenja, za kar pa je potreben svoboden pristanek človekove volje – sinergija. (2013) Superiornost vere nad deli se, posebej v njegovem komentarju Pisma Rimljanom (*Hom. in Ep. ad Romanos* 8.4.20-21), kaže v tem, da vera omogoča človeku, da stori oz. naredi še več. Dela v tem kontekstu predstavljajo človekov avtonomni trud, ločen od milosti in vere, ki pa sam, podobno kot razum, nikoli ne bo prinesel opravičenja oz. odrešenja.

3. Paradigma paleoortodoksije Thomasa C. Odena

Za motrenje očitnega problema tako z vsebinske kot z metodološke perspektive predlagamo zorni kot t. i. *paleoortodoksije*,⁵ koncept sodobnega metodističnega teologa Thomasa C. Odena⁶ (1931–2016), ki pa s

⁵ Izvirno je pojem nastal v angleščini (*paleo-orthodoxy*), a ga zaradi nujnosti semantičnega razumevanja le slovenimo. Razlikuje se od *neoortodoksije* Karla Bartha, Rudolfa Bultmanna idr. ter od podobnega koncepta Christosa Yannarasa.

⁶ Bil je tudi urednik obsežne zbirke *Ancient Christian Commentary on Scripture* (ACCS) ter avtor številnih del: 2003. *The Rebirth of Orthodoxy: Signs of New Life in Christianity*. New York: HarperCollins; 2002. *The Justification Reader*. Grand Rapids: Eerdmans; 1990. *After Modernity ... What?: Agenda for Theology*. Grand Rapids: Zondervan; 2004. *One Faith: The Evangelical Consensus*. Downers Grove: InterVarsity Press.

katoliške strani še ni doživel večje recepcije.⁷ To protestantsko teološko gibanje, ki sicer tudi v svojem okolju ni med najbolj prepoznavnimi,⁸ se posveča konsenzualnemu razumevanju vere, kot so jo izrazili ekumenski koncili in cerkveni očetje. Svojo teologijo Oden gradi na *consensus Patrum*, kot je definiran z Vincencijanskim kanonom⁹ (*Quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est*). (Oden 2009, xvi–xxvi; Stewart 2015, 3; Tanner in Hall 2002, 7–22)

V svoji monumentalni knjigi *Classic Christianity*, ki je – po njegovo – prvi kompendij tovrstne sistematične teologije, ki gradi na najširšem klasičnem patrističnem konsenzu in prinaša več kot 15.000 navedkov primarnih virov, želi »prikazati urejen pogled na vero krščanske skupnosti, ki jo sestavlja bistvena skladnost med tradicijami zahoda in vzhoda; katoličanov, protestantov in pravoslavnikov« (Oden 2009, xiii). Ker pri grajenju teološke misli sledi metodi piramide virov (predvsem Svetega pisma, sledijo patristika, srednjeveški pisci, reformacijski teologi, sodobni interpreti), je relevanten tudi za ekumensko irenično teologijo dialoga s protestantizmom, saj dobro pozna tudi protestantske avtorje vseh stoletij in jih skuša vključiti v konsenzualni kontekst nauka.

⁷ Oden se je tudi osebno dobro poznal z mnogimi teologi, kot so Richard Niebuhr, Hans Gadamer, Karl Barth, Wolfhart Pannenberg, Mark Sheridan, tudi s katoliškimi, kot sta Janez Pavel II., Joseph Ratzinger.

⁸ Vseeno obstaja kar širok nabor protestantskih teologov, ki vsaj deloma sledijo podobni metodi: Webber, Robert E. 1999. *Ancient-Future Faith: Rethinking Evangelicalism for a Postmodern World*. Grand Rapids: Baker Academic; Holmes, Stephen R. 2002. *Listening to the Past: The Place of Tradition in Theology*. Carlisle: Paternoster Press; ---. 2012. *The Holy Trinity: Understanding God's Life*. Milton Keynes: Paternoster; Cut-singer, James S. 1997. *Reclaiming the Great Tradition: Evangelicals, Catholics & Orthodox in Dialogue*. Downer's Grove: InterVarsity Press; Clapp, Rodney. 2000. *Border Crossings: Christian Trespasses on Popular Culture and Public Affairs*. Grand Rapids: Brazos Press; Abraham, William J. 2003. *The Logic of Renewal*. Grand Rapids: Eerdmans; Williams, D. H. 2005. *Evangelicals and Tradition*. Grand Rapids: Baker Academic; Hall, Christopher. 1988. *Reading Scripture with the Church Fathers*. Downer's Grove: InterVarsity Press. Zanimiva je tudi obravnava problema patrističnega konsenza znotraj kasnejše luteranske tradicije, ko se dejansko pokaže več odprtosti za tovrstno metodologijo, gl. izvrstno delo Stewart, 2015. *Lutheran Patristic Catholicity*, tudi Backus 1997.

⁹ Vincencij iz Lérinsa, *Commonitorium*, 2.6. PL 50.640

4. »Sola fides justificat, sed fides non est sola«

Oden uspe v enem odstavku združiti nauk apostola Jakoba (Jak 2,14-26), Ignacija Antiohijskega, Janeza Krizostoma, Avgušтина, Leona Velikega, Tomaža Akvinskega, Martina Lutra in Filipa Melanktona (2009, 607–608). V njegovi formulaciji je preseženo pojmovanje *sola fide* v absolutnem smislu, ko na podlagi klasične krščanske tradicije skuša graditi enoten nauk o skladnosti vere in del/ljubezni. Ta formulacija ima vrednost samo v širšem kontekstu, ko opozarja na to, da človek s svojimi deli sebi ne more prislužiti opravičenja oz. odrešenja. A Oden to pojmovanje bistroumno uravnoteži z Melanktonovim citatom: »Sola fides justificat, sed fides non est sola.« Vera nikoli ni sama, brez milosti oz. brez del. Dalje lucidno zavrne površno tezo, da smo kristjani opravičeni po zaslugi naše vere. Nihče ni odrešen zaradi vere (*propter fidem*), temveč po veri (*per fide*). Ne odrešuje vera sama po sebi, temveč Kristus po veri. Melankton tudi pravi, da so verni opravičeni po milosti, ne pa po svoji veri, s čimer opozarja, da fraza »opravičenje po veri« lahko vodi v enako zmoto avtoreferencialnosti in samozadostnosti.

Vera, ki ima sicer prednost pred deli, nujno vodi k samim dobrim delom (Jn 6,44; Apd 18,27; Rim 12,3). Vera izzove dobra dela in je v osnovi sprejem milosti. V enem stavku Oden navaja tako Lutra kot Krizostoma, ki se skladata v prepričanju, da je vera primarno stanje za sprejem vsakega Božjega odrešilnega delovanja.

Oden tudi poudari, da življenju povsem brez dobrih del težko rečemo opravičeno oz. sveto. Že blagri obljublajo neke vrsto povračilo, kot tudi Pavel, ko pravi: »Vsak bo prejel svoje plačilo po svojem naporu.« (1 Kor 3,8) Navede tudi Krizostoma, ko komentira Heb 6,10: »Bog ni krivičen, ne bo pozabil tvojega truda (οὐ γὰρ ἄδικος ὁ Θεὸς, ἐπιλαθέσθαι τοῦ ἔργου ὑμῶν καὶ τῆς ἀγάπης).« (In *Ep. ad Heb.* 10,5; PG 63,140) Gotovo ostaja temeljni razkorak med našimi časnimi deli in Božjo večno obljubljeno nagrado. A nagrada ni plačilo, temveč nas naša dela naredijo pripravljene za sprejem Božjega daru.

Sklep

Lok, ki se pne od apostola Pavla preko Krizostoma in Lutra do Thomasa Odena, nam tako odkrije dva odgovora na izhodiščno problematiko. Analiza Lutrovega odnosa do patristike na konkretnem primeru

komentarja Pisma Hebrejcem in tematiziranja odnosa med vero in deli izoblikuje tezo, da je Luter zaradi ambivalentnega in eklektičnega povzemanja patristične misli odprl pot do kasnejše reformne absolutizirajoče pistologije. Pismo Hebrejcem sámo dokazuje organsko povezanost vere in del, kar je med drugimi pronicljivo dojel Janez Krizostom.

Luter je s svojim zgodnjim komentarjem delno odprl pot kasnejšim bolj ostrim interpretacijam in reformacijski teologiji *sola fide*. Ireničen in holističen pristop Thomasa Odena (2009, 583–623) na podlagi konsenza klasičnih patrističnih virov – t. i. *paleoortodoksija* – pa želi odkrivati temeljno soglasje glede nauka ter s tem odpira pot dialoga za sodobnost. Poda tudi izvirno formulacijo, ki želi izraziti ravno ta konsenzualni presek med opravičenjem po veri in odrešenjem po milosti. Ta konsenz izrazi z istimi besedami, kot ga je izrazila to tudi *Skupna izjava glede nauka o opravičenju*: »justifying grace« (2009, 611; 1999, čl. 27). Brez vere, v kateri prejemamo odpuščanje in ki v nas budi novo življenje, ni mogoče opravičenje, ki pa je vedno delo Boga.

Oden je pokazal, da je koncept prvenstva vere navzoč že v patristični dobi, po drugi strani pa moramo priznati tudi določeno Lutrovo odprtost do tega organskega prepleta vere in del. Sam Luter namreč pravi: »Vera sprejme, ljubezen daje. (Der Glaub empfeket, die Liebe gibt.) Vera ponese človeka k Bogu, ljubezen pa ga ponese k ljudem.« (WA 8.355) Zatrjuje, da se vera spozna po delih, kakor se drevo spozna po sadovih. Krizostomov poglobitni doprinos pa je, v skladu z njegovo vzhodno tradicijo, v poudarjanju bogočloveškega, t. j. sinergije med Bogom in človekom: »Z milostjo ste namreč odrešeni po veri.« (Ef 2,8) Vera je simultano dar Boga in svoboden človekov pristanek: »Vera, ki deluje po ljubezni.« (Gal 5,6)

Pot, po kateri se *hiper*modernost presega s tradicijo, razdor z iskanjem konsenza, površnost s temeljitim poznavanjem in absolutiziranje z organskim holističnim pristopom, je pot, ki jo je poznala patristična doba in na katero nas koncept *paleoortodoksije* opozarja tudi danes. Ekumenska vrednost očrtanega pristopa je v tem, da odkrivamo skupno povezanost, kar pa zahteva čas, in kot bi rekel Krizostom, tudi vero:

»Če je torej vera zagotovilo nevidnih stvari, zakaj si jih torej želite videti in s tem odpasti od vere in pravičnosti? Ker bo pravični živel po veri, niste več verni, če želite videti te stvari. Trudili ste se, pravijo, naprezali,

kar vsekakor velim, a vztrajajte/čakajte. To je vera. Ne iščite vsega tukaj.« (*In Ep. ad Heb.* 21,4; PG 63,151)

Kratice in okrajšave

WA D. Martin Luthers Werke: kritische Gesamtausgabe (Weimarer Ausgabe).

WATR Weimarer Ausgabe: Tischrede.

PL J. P. Migne, ur. 1844–1864. Patrologia Cursus Completus, Series Latina.

PG J. P. Migne, ur. 1857–1886. Patrologia Cursus Completus, Series Graeca.

Reference

- Atkinson, James.** 2006. Lectures on the Epistle to the Hebrews (1517–1518) – Introduction. V: *Luther. Early Theological Works*, 19–27. Kentucky: Westminster John Knox Press.
- Backus, Irena.** 1997. The Fathers and Calvinist Orthodoxy: Patristic Scholarship. V: *The Reception of the Church Fathers in the West: From Carolingians to the Maurists*. Leiden; New York; Köln: Brill.
- Betz, Erin L.** 2010. *Christology in the Epistle to the Hebrews: Martin Luther's Reception of John Chrysostom*. Boston: University.
- Bienert, Wolfgang.** 1989. Im Zweifel näher bei Augustin? – Zum patristischen Hintergrund der Theologie Luthers. V: Damaskinos Papandreou, Wolfgang A. Bienert in Kurt Schafterdie, ur. *Oecumenica et Patristica: Festschrift für Wilhelm Schneemelcher zum 75. Geburtstag*, 281–294. Stuttgart: Kohlhammer.
- Brandenburg, Albert.** 1962. Solae aures sunt organa Christiani hominis. Zu Luthers Exegese von Hebr. 10,5. V: Heinrich Fries in Joseph Ratzinger, ur. *Einsicht und Glaube, Gottlieb Söhngen zum 70. Geburtstag*, 401–404. Freiburg; Basel; Wien: Herder.
- Cochran, Bradley R.** 2013. The Superiority of Faith: John Chrysostom's Eastern Theology of Justification. *Theophilogue*, Catalogue: PDF 25. https://theophilogue.files.wordpress.com/2014/06/chrysostoms-eastern-theology-of-justification__0031.pdf (pridobljeno 14. junija 2017)
- Hagen, Kenneth.** 1974. *A Theology of Testament in Young Luther. The Lecture on Hebrews*. Leiden: Brill.
- Herrmann, Erik.** 2014. Luther's Absorption of Medieval Biblical Interpretation and his use of the Church Fathers. V: Robert Kolb in Irene Dingel, ur. *The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology*, 71–90. Oxford: University Press.
- Keen, Ralph.** 1997. The Fathers in the Counter-Reformation Theology in the Pre-Tridentine Period. V: *The Reception of the Church Fathers in the West: From Carolingians to the Maurists*. Leiden; New York; Köln: Brill.
- Luther, Martin.** 1989. *Martin Luther's Basic Theological Writings*. Minneapolis: Fortress Press.
- – –. 2006. *Luther. Early Theological Works*. Prev. in ur. James Atkinson. Kentucky: Westminster John Knox Press.
- – –. 2004. *Table Talk*. Prev. William Hazlitt. Grand Rapids: Christian Classics Erhereal Library.
- Mattox, Mickey Leland.** 2003. *»Defender of most holy patriarchs«: Martin Luther's interpretation of the women of Genesis in the Ennarationes in Genesis, 1535–45*. Leiden; Boston: Brill.
- McKim, Donald K., ur.** 2003. *The Cambridge Companion to Martin Luther*. Cambridge: University Press.
- Oden, Thomas C.** 2009. *Classic Christianity: A Systematic Theology*. New York: HarperOne.
- Papeški svet za edinost kristjanov.** 1999. Skupna izjava glede nauka o opravičenju. *V edinosti: ekumenski zbornik* 54: 71–88.

- Radcliff, Jason Robert.** 2013. *T. F. Torrance and the Consensus Patrum: A Reformed, Evangelical, and Ecumenical Reconstruction of the Church Fathers*. Edinburgh: Edinburgh University.
- Schulze, Manfred.** 1997. *Martin Luther and the Church Fathers. V: The Reception of the Church Fathers in the West: From Carolingians to the Maurists*. Leiden; New York; Köln: Brill.
- Stewart, Quentin D.** 2015. *Lutheran Patristic Catholicity: The Vincentian Can and the Consensus Patrum in Lutheran Orthodoxy*. Wien: LIT.
- Tanner, Kenneth, in Christopher A. Hall.** 2002. *Ancient and postmodern Christianity: paleo-orthodoxy in the 21st century. Essays in honor of Thomas C. Oden*. Illinois: InterVarsity Press.